

TATAR-KAZAK YAZARI İBRAHİM SALAHOV'UN (1911-1988) TRAJİK HAYATI

HATICE ŞİRİN

Tatar edebiyatının efsaneleşmiş şahsiyetlerinden İbrahim Salahov, pek çok hikâye, roman, şiir ve tiyatro eserine imza atmış; Stalin devrinin dehşet verici “Temizlik Hareketi” yıllarına bizzat tanık olmuş ve cezasız kalmamış Tatar aydınlarının başında gelmektedir. 7 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan’ın Kükçetav şehrinde vefat eden İbrahim Salahov, Tataristan Cumhuriyeti Abdullah Tukey Devlet Nişanı ve Kazakistan Cumhuriyeti “Parasad” altın madalyasıyla taltif edilmiş bir sanatçıdır.

İbrahim Salahov (tam adı İbrahim Nizami oğlu Salahov), 30 Ağustos 1911 tarihinde Kazakistan’ın Kükçetav şehrinde dünyaya gelir. Önce, doğduğu şehirdeki medresede, ardından aynı yerdeki yedi yıllık Tatar mektebinde okur. 1927 yılında Kazan’a gelip 1927’den 1931’e kadar Kazan Pedagoji Teknikumuna devam eder. 1932’de askere alınır. Askere alınışından önce, kısa aralıklarla Kazan’da yayımlanan *Yeş Leninçi* ve *Kızıl Yeşler* gazetesiyle *Pioner Kalemi* dergisinde redaktör olarak çalışır¹. Üç yıla yakın bir zaman, Birinci Tatar Okçu Alayı’nda er ve *Okçı* isimli alay gazetesinde muharrir olarak görev yapar. Askerliği bittikten sonra, 1935-1937 yılları arasında Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü’nde okur. Aynı yıllarda *Yaratuv* (“Sevmek”) adlı piyesini ve askerlik yıllarını anlattığı *Duel* (“Düello”) ile *Mehebbet Hem Ömêt* (“Aşk ve Ümit”) hikayelerini yazar. 1937 yılında *Postta* (“Postada”) adlı şiir külliyatı yayımlanır².

Yazarın 1937-1956 yılları arasındaki devresi, *Sovyet Tatarstanı Yazuçuları* başta olmak üzere, Sovyet devrinde yazılmış antoloji, edebiyat tarihi ve benzeri eserlerde tam bir muammadır. Söz konusu eserlerde Salahov’un (ve daha yüzlerce edebiyatçı, bilim adamı vb.’nin) bu yıllarına dair şu şekilde bir cümle kayıtlıdır: “1938 yılından itibaren uzun yıllar edebiyatın dışında yaşadı.”³ Bu bilmeceyi çözmek, yani yazarın niçin bu kadar uzun bir vakit “edebiyattan ayrı kaldığı”nı öğrenmek için ise, SSCB’nin dağıldığı dönem beklenecektir. 1989’u takip eden yıllarda yazılan bazı kitap ve makalelere bakıldığında, arşivlerde saklanan

¹ R. N. Davutov-N.B. Nurullina, *Sovyet Tatarstanı Yazuçuları*, biobibliografik béléşme, Kazan 1986, s. 410.

² Şöbbuh Rafikov, Ürlerge “Kıyu Atıy”, *Kazan Utları*, Sayı: 8, Kazan 1971, s. 90; Nuri Arslanov, “İbrahim Salahovka 70 Yeş”, *Kazan Utları*, Kazan 1981, s. 178.

³ R. N. Davutov-N. B. Nurullina, *age*, s. 410.

resmî belgelerin açığa çıkarılıp, gerçeklerin okuyucuya artık ulaştırılmaya başlandığı görülür. Bu bilgiler, Stalin devrinde en şiddetli noktasına ulaşan aydın kıyıının, bir toplumun beyin takımını nasıl mahvettiğini ve 1937-1953 arasındaki devrede, bugün sayısı hâlâ belirsiz yazar, şair, bilim ve fikir adamının kendi ecelleriyle ölmediğini göstermektedir.

İbrahim Salahov, söz konusu akıbeti uğramış Tatar aydınlarından sadece birisidir. Onu, diğerlerinden farklı kılansa, hapisane ve sürgün yıllarından sonra sağlığını kaybetmiş olsa da, sağ kalabilme mucizesini göstererek vatanına dönmektedir. Yazarın tutuklanış hikâyesi ise, Bolşevik İhtilâli'ni izleyen acımasız politikaların paranoya derecesine varan şüphelerinin bir ürünü olması açısından dikkate değer.

* * *

Meşhur Tatar edebiyatçısı ve fikir adamı Alimcan İbrahimov'un akciğer veremi teşhisiyle Kırım'ın Yalta şehrinde tedavi görürken tutuklanması, İbrahim Salahov'un trajedisine doğrudan ilişkilidir. Salahov'un tutuklanma nedeni, dokümental-tarihî romanı *Kolima hikeyeleri*'ne⁴ ve bazı hatıralarına da aktardığı gibi, Alimcan İbrahimov'un 50. yaş jübilesi için yazılmış bir mektuba imza atması ve mektubu kendisine bizzat iletmesidir.

Bu mektubun yazılışı ve Alimcan İbrahimov'a ulaştırılmasının ayrıntılarına geçmeden önce, İbrahim Salahov'un Kazan'a gelişindeki en önemli faktörün Tatar şairleri Hadi Taktaş ile Hesên Tufan'a ve edebiyatçı, fikir adamı Alimcan İbrahimov'a duyduğu derin sevgi ve hayranlık olduğunu belirtmek gerek. Ne yazık ki, İbrahim Salahov Kazan'a geldiği günlerde, Alimcan İbrahimov, hastalığı yüzünden Yalta'ya tedavi olmaya gitmiş ve genç yazar, onunla tanışma imkânı bulamamıştır. Birkaç yıl sonra, 1937'de nevrâlji ağrılarında şikâyetçi olan İbrahim Salahov'a, doktorlar dinlenmesi ve tedavi olmasını tavsiye etmişlerdir. Bu devirde Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde okuyan Salahov'un, sömestr imtihanları sırasında ağrıları şiddetlenir, hastalığından haberdar olan Tataristan Yazarlar Birliği İdaresi'ne davet edilir ve burada, kendisine, Yalta'daki Seçenov tedavi merkezine gönderilmesi husunda karar alındığı bildirilir. Bu arada, devrin Yazarlar Birliği Başkanı Kavi Necmi, İbrahim Salahov'a, Bolşevik İhtilâli'nin 20. yıl dönümü münasebetiyle çıkarmayı plânladıkları dört almanaktan birini (nesir cildini), aynı yıl 50. yaş jübilesi kutlanacak olan Alimcan İbrahimov adına çıkarmayı plânladıklarını söyler ve Yalta'ya ulaştıktan sonra Alimcan İbrahimov'u bularak, ona bu haberi iletmesini ister. Karşısına çıkan bu fırsatı, kendi nevrâlji tedavisi için değil, Alimcan İbrahimov'u tanıma ve onunla sohbet etme

⁴ İbrahim Salahov, *Kolima Hikeyeleré*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1989, s. 20.

imkânı olarak değerlendiren Salahov, Kavi Necmi'nin yanından büyük bir sevinçle ayrılır. Yazarlar Birliği binasında karşılaştığı şair Alimcan Mõhemmetşin'e durumu anlatır. Mõhemmetşin, hemen orada Alimcan İbrahimov'a 50. yaş jübilesi için bir tebrik mektubu yazar ve o sırada yanlarında bulunan Lebib Gıylmi, Sõbbuh Rafikov, Kasım Şeyhetdinov gibi genç yazar ve şairler ve elbette Salahov, mektuba imza atarlar⁵.

4 Mayıs 1937 tarihinde Yalta'ya ulaşan İbrahim Salahov, burada yirmidört gün kalır. Vaktinin önemli bir bölümünü Alimcan İbrahimov'un yanında, onunla sohbet ederek geçirir. Bu arada, kendisine genç yazarların tebrik mektubunu, Kavi Necmi'nin selamını ve Tataristan Yazarlar Birliği'nin çıkarmayı planladığı almanak haberini iletir⁶.

Nihayet Salahov, haziran ayı başında Kazan'a döner. İki ay sonra, 29 Ağustos 1937'de Alimcan İbrahimov tutuklanır⁷. Bu tutuklanmayı, aylar sonra kendisi de göz altına alındığı gün sorgulanırken öğrenecek olan Salahov'a, Alimcan İbrahimov ve Kavi Necmi'nin "halk düşmanı" olduğu, dolayısıyla kendisinin de bu şahıslarla ilişkisi olduğundan aynı suçları işlediği "bildirilecektir".

Alimcan İbrahimov'un tutuklanışından dört ay sonra, 27 Aralık 1937 sabahı, Kazan Pedagoji Enstitüsü yatakhanesinden çıktığı sıralarda, İbrahim Salahov da göz altına alınır ve sekiz ayını geçireceği ilk zindanı ile tanışır. Yazar, o günü şöyle anlatır: "Sonunda, ben Pleten zindanının üçüncü katındaki mahkûmlarla tıklım tıklım dolu koğuşlardan birisindeyim. Kazan'da on yıl yaşadığım hâlde, böyle bir zindan olduğunu hiç işitmemiştim. İşte, hiç bilmezken öğrenmek nasip oldu."⁸ Pleten'deki soruşturmalar esnasında ciddî işkencelere maruz bırakılan yazar, Galimcan Nigmeti, Salah Atnagulov, Gomer Gali ve Lebib Gıylmi'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda Tatar yazar, şair ve bilim adamıyla aynı koğuşu paylaşır.

Çok sonraları, 25 Nisan 1956'da Salahov'un yeniden incelenen dosyasındaki mahkûmiyet kararının yanlışlıkla alındığı ve yazarın suçsuzluğunun anlaşıldığı sonucuna varacak olan SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumu, 15 Mayıs 1938'de Çerņiçevski sokağındaki sorgu binasında, yazarın yüzüne "işlediği suçları" ve alınan kararı şu şekilde bildirir: "Karşı devrimci milliyetçi örgütün

⁵ İbrahim Salahov, *age*, s. 19-20.

⁶ İbrahim Salahov, *age*, s. 24.

⁷ Alimcan İbrahimov, SSCB anayasasının 58. maddesinin 10 ve 11. bentlerine binaen, karşı devrimci Troçkist örgüt kurmak, Sovyet idarecilerine karşı saldırı hazırlamakla suçlanır (Refail Mustafin-Reis Davutov, *Repressiya Kurbanı Tatar Yazarları* [çev. Mustafa Öner], *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:3, Ankara 1997, s. 149-150.)

⁸ İ. Salahov, *age*, s. 28.

aktif üyesi olmak. Örgütün Sovyet hükûmetini yıkıp Büyük Turan devleti kurma plânları içinde olması. Örgüt mensuplarının hain maksatlarına ulaşmak için başta yoldaş Stalin olmak üzere parti liderlerini yok etmeyi plânlamaları. Bu suikastı gerçekleştirmek üzere, örgütün aktif üyesi Salahov İbrahim Nizamoviç'in, genç yazarlar ve öğrenciler arasında karşı devrimci propaganda yürütmesi... Karşı devrimci hareketleri itiraf edilmemiş olsa da, öğrenci Almakayev'in verdiği ifadeyle ispat edilmiştir. RSFSR Ceza Kanununun 58. maddesine binaen suçludur⁹. Salahov, 58. maddenin 1, 7, 8, 10, 11 ve 17. bentlerine dayanarak on yıl hapis, ayrıca beş yıl vatandaşlık haklarından mahrumiyet cezalarına çarptırılmıştır."¹⁰

Bu arada, yazarın ilk sorgusunda, Alimcan İbrahimov'la ilişkisi olduğu, onu Yalta'ya ziyarete gittiği, ona yazılan bir mektuba imza attığı, hatta İbrahimov'un "antisovyet faaliyetlerine kuryelik yaptığı" şeklinde resmî olamayan suçlamalarda bulunulduğunu da eklemek gerekir.

* * *

Tutuklandığında henüz yirmi altı yaşında olan Salahov, evlenmeyi plânladığı Zeytune isimli kızın, yakın arkadaşlarından birisiyle evlenerek kendisini hapiste ziyarete gelmesinden tutun, Alimcan İbrahimov'un zindanda öldüğünü¹¹ ve birçok arkadaşının kurşuna dizildiğini duymasına kadar, sayısız acıyı bir arada yaşamıştır.

O tarihte, Sovyet gizli haber alma teşkilâtı NKVD'nin her köşe başında bir rejim muhalifi bulacak ölçüde "sıkı çalışması" neticesinde, şehirdeki bütün hapishaneler dolduğundan Kazan Kremlin'i altındaki 2. numaralı hapishanenin karşısında bulunan bir kilise hapishaneye dönüştürülmüş ve Salahov, Pleten'den bu kilise bozması zindana nakledilmiştir. Burada, Tatar yazar Sebbuh Refikov ile aynı koğuştaki paylaşılan Salahov, 1938'de Ufa hapishanesine gönderilir. Bögilme, Sverdlovsk, Çilebi ve Tömen zindanlarında da yatan yazarın yıllarca unutamadığı ve her hatırlayışında kanını dondurduğu hapishane ise, İrtiş nehri boyundaki Tubıl'dır. Ünlü Rus romancısı F. M. Dostoyevski'nin (1821-1881) de yattığı ve ilk olarak 1861-1862'de *Vremya* dergisinde yayımlanan *Ölümler Evinden Hatıralar* romanında çok canlı ve dokunaklı bir üslûpla anlattığı bu zindan ve Dostoyevski'nin romanı hakkında Salahov, şunları yazmıştır:

"Siz, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Ölümler Evinden Hatıralar isimli kitabını hiç şüphesiz okumuşsunuzdur. Onu okurken ne feci manzaralarla, ne azaplarla, ne vahşetlerle karşılaşacaksınız. Yürek parçalanır, sizler. Korkunçtur

⁹ İ. Salahov, *age*, s. 65.

¹⁰ İ. Salahov, *age*, s. 68-69.

¹¹ Refail Mostafin, "Galimcan İbrahimovniñ Soñğı Köñneré", *Kazan Utları*, Sayı: 7, Kazan 1990, s. 166-171.

Tubıl zindanına ithaf edilen bu kitap. İkinci defa elinize almaya korkarsınız onu, ruhunuz üşür. İşte bu kitapta tasvir edilen, F.M. Dostoyevski'nin çile çektiği Tubıl zindanında, 1938 Kasımından 1939 Mayısına kadar, ben de yattım. Önce Fyodor Mihayloviç'in çile çektiği eski zindanda esir olduk. Daha sonra, 1939 Martında bizi 'toplum için çok tehlikeli siyasî suçlular'a mahsus inşa edilen özel binaya naklettiler. İnsan, özellikle mahpus kişi, her yeniliğe, hatta bir hücreden diğerine geçişine sevinir: Yenilik! Hapishane müdüründen, başka bir binaya geçeceğimizi duyunca biz de sevindik, heyecanlandık. Kim bilir, belki yeni zindanda hayatımıza yeni bir düzen gelir. Fakat... Fakat, kışın aceleyle inşa edilen yeni binanın dar demir merdivenlerinden çıkıp henüz çimentosu bile kurumamış sıkışık, karanlık koridordan geçtikten sonra, iki taraflı dizilmiş koğuşların ağır kapısının açılıp eşiğinden içeriye adım atmamla, bütün ümitler suya düştü. Fyodor Mihayloviç'in yattığı zindan cennetmiş, dedim öfkeyle, kapı şangır şungur kapatıldıktan sonra. Ruhum titredi. Âdeta diri diri mezara koydular beni..."¹²

Salahov, 1939 haziranında Tubıl'dan seçilen genç ve sağlıklı mahkûmlarla beraber bir yük kamyonuna bindirilip Omsk şehrine getirilir. Omsk'ta bir hafta tutulan mahkûmlar, yine bir kamyonu doldurulur ve bu defa Vladivostok şehrinin İkinci Yılga rayonundaki geçici toplama kampına götürülürler. Yazar, üç ay sonra mahkûmlarla birlikte, "Djurma" adlı bir yük gemisine bindirilir. Djurma, Vladivostok limanından hareket ettikten iki gün sonra Laperuza boğazını geçerek, Pasifik okyanusunun engin sularında yol almaya başlar¹³. Rota artık bellidir: Sibirya'nın kuzeydoğu ucunda yer alan Magadan limanı. Ohotsk denizi kıyısındaki Magadan, Soljenitsin'in *Gulag Takım Adaları*'nda anlattığı ünlü Sovyet çalışma kamplarından Kolıma'nın demir yoluyla bağlandığı limandır. Kolıma ise, yukarı havzasındaki altın yataklarıyla meşhurdur. Her hangi bir yerleşim biriminin olmadığı Kolıma maden ocakları, 1929-1955 yılları arasında, Stalin tarafından "ağurlanan misafirler" için ikamete açılmıştır.

Bundan sonrasını yazar şöyle anlatır: "1940 yılının sonbaharında oluklarda su donup altın süzme işleri durunca, bizim koloniyi Kolıma'daki Linkoln adlı maden ocağına naklettiler. Kolıma'da, Sovyet zamanında Amerikan başkanının adı verilmiş maden ocağı? Tuhaf bu. Anlayamıyorum."¹⁴ Birkaç ay Linkoln ocaklarında çalıştırılan yazarın içinde bulunduğu bölük, bir gece bu ocaktan alınıp kamyonla başka bir ocağına getirilir. Altın çıkarma ve taşıma faaliyetlerinin hummalı şekilde yürütüldüğü günlerden birinde, galerinin çökmesi sonucu, yazar ve Moroz adlı bir mahkûm taş ve toprak yığını altında kalır. Aynı gün nar-

¹² İ. Salahov, *age*, s. 102-103.

¹³ İ. Salahov, *age*, s. 133-141.

¹⁴ İ. Salahov, *age*, s. 141.

kozsuz ameliyata alınan yaralılarından Salahov'un sol ayağı topuktan, Moroz'un da sağ ayağı dizden itibaren narkozsuz kesilir. Ertesi gün iki hastada kangren teşhis edilir ve ikinci kez ameliyat olurlar. Bu kez, sol ayak bileğinden birkaç santim yukarısı yine narkozsuz kesilen Salahov, Moroz'a göre daha daha şanslıdır. Zira Moroz'un baldırdan kesilen bacağına kanaması durmamış ve mahkûm ölmüştür.

Salahov'un bacağına, ikinci kez kangren oluştuğu, kendisiyle aynı bölükte kalan Georgiy Stoyanov adlı bir cerrah mahkûm tarafından teşhis edilir ve çalışma kampı idarecilerinin izniyle Salahov, bu cerrah tarafından üçüncü kez ameliyata alınır. İlk iki ameliyat esnasında ayağı diri diri kesilen yazar, bu kez kampın ameliyat odası olarak kullanılan bölümünde Georgiy'in raflara saklanmış kloroformu bulmasıyla, acı hissetmemiştir. Sol dizinin 15 cm. altından yeniden kesilen bacağı ise, Georgiy'in uyguladığı tedaviyle bir haftada iyileşir.

Bulgaristan'ın Kazanlı şehrinde doğup büyüyen bu doktor, Kazanlı'daki Türk mektebinde üç yıl okuduğu için Türkçe bilen, Türklere saygı ve hayranlık duyan bir kimsedir. Sofya Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra, çeşitli şehirlerde doktorluk yapmış, o yıllarda kurulan gizli bir örgüte¹⁵ üye olmuş, Komünist Parti saflarına geçerek monarşizme karşı mücadele yürüttüğü için tutuklanmış ve sonunda Bulgaristan'ı terk edip Almanya'ya gitmiştir. 1934'te Hitler iktidara geldikten sonra Reichstag binasında çıkan yangından¹⁶ sorumlu tutulan bir grupla birlikte, Almanya'da tutuklanmıştır. Serbest bırakılınca Moskova'ya yerleşmiş ve 1937'de Almanya adına casusluk yaptığı suçlamasıyla on yıla mahkûm edilip Kolma'ya sürülmüştür. Bilge bir kişiliği olan Georgiy, hastalığının sadece ilâçla tedavi olmayacağına inandığından, Salahov'a ruhî terapiler uygulayarak, moralini düzgün tutarak, içine kapanmasını engelleyerek ve sürekli konuşurup neşelendirerek, onun sağ kalmasını sağlamıştır.

Salahov, serbest kaldıktan sonra, bu kader arkadaşını, kurtarıcısını çok aramış, fakat izine rastlayamamış, kendisinden hiçbir haber alamamıştır.

* * *

1947 yılında sürgün hayatı sona eren Salahov, doğduğu Kükçetav şehrine gelir. Annesini küçük yaşta kaybeden yazar, babası, kendisini sevmeyen üvey annesi ve üvey kardeşiyle uzun zaman bir arada kalamaz ve baba evinden ayrılır. Mahinur adlı bir kadınla evlenir. Şamil ismini verdikleri bir çocukları dünya-

¹⁵ Ünlü Bulgar komünist Georgi Dmitrov'un Bulgaristan'da kurduğu bu örgütün üyeleri, Reichstag yangınına çıkarmakla suçlansalar da, çok güçlü bir savunmadan sonra beraat etmişlerdir. Dmitrov ve arkadaşlarının rahat bir hayat sürmek maksadıyla gittikleri SSCB'de, Alman casusluğuyla suçlanıp mahkûm edilmeleri trajikomik tarihtir gerçeklerdendir.

¹⁶ Berlin'de bulunan Reichstag binasında 27 şubat 1933 gecesi çıkan yangın, Nazi diktatörlüğünün güçlenmesine yol açan bir hâdise olarak tarihe geçmiştir. Kamuoyunu, Hitler muhaliflerinin aleyhine çevirmek ve sınırsız otorite kurmak için, Nazi hükûmeti tarafından çıkarıldığı kabul edilir.

ya gelir. Bu arada, Mahinur Hanım'ın ilk eşinden doğan üç oğlu, birkaç ay arayla babalarını terk edip onların yanına gelir. Bu kalabalık ailesiyle Kazak bozkırlarındaki Kızıl Yar köyünde yaşayan yazar, iki yıla yakın bir zaman iş bulamaz¹⁷. Bu arada, Salahov'un arkadaşlarından birisi, onun kimliğini değiştirir, diğeri de "On yıl muhasebeci olarak çalıştı." şeklindeki bir belge hazırlar ve bunu imzalar; zira yazarın sürgünü bitmiş olsa da, beş yıl vatandaşlık haklarından mahrumiyet cezası henüz dolmamıştır. İş bulamama sebebi budur. Sonunda, 1949 Ağustosunda Kükçetav şehri Kızıl Yar köyü yemekhanesinin büfesinde satıcı olarak işe başlar. Yazarın bu yılları da sürgünde çektiklerini hiç aratmayacak acılarıyla doludur. Önce, yazarın öz oğlu gibi sevdiği, Mahinur'un büyük oğlu Ölfet, düğün hazırlıkları yaparken nişanlısının evlenmekten vazgeçmesi üzerine bunalmaya girer ve kendisini asarak intihar eder. Nigmet adlı diğer oğulları öldürülür, en küçük oğlan Ehet ise, askerden döndükten sonra beyninde oluşan bir tümör yüzünden bu dünyadan göçer.¹⁸ Böylece, Mahinur Hanım'ın üç oğlu, askerlik görevlerini yapıp kendilerine bir dünya kurmaya hazırlandıkları sıralarda, art arda henüz otuzlarına gelmeden trajik bir şekilde vefat ederler.

* * *

İbrahim Salahov, 1953 martında radyodan Stalin'in öldüğünü öğrenir. Komünist Partisi'nin XX. kongresi tamamlandıktan sonra, SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı Kliment Yefremoviç Voroşilov adına, kendisinin 1937'de haksız yere suçlandığı ve bu kara lekeden arındırılması konusunda bir dilekçe yazar. Cevap üç yıl sonra gelir ve. SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumu, 25 Nisan 1956'da Salahov hakkında yıllar önce verilmiş kararı bozarak, yazarı tamamen aklar. Bu aklama, yazarın kitaplarının artık basılabileceği anlamına da gelmektedir.

1957'de, Salahov'un şiirlerinden oluşan dördüncü kitabı *Dala dulkınnarı* (Bozkır Fırtınaları) yayımlanır. 1960-1970'li yıllarda, özellikle nesir sahasında önemli ürünler veren Salahov, 1965'te *Kükçetav dalalarında* (Kükçetav Bozkırlarında) adlı romanını bastırır.¹⁹ Bu roman, hem okuyucular hem de edebiyat eleştirmenleri tarafından büyük ilgi görür ve olumlu değerlendirmeler alır. 1971'de hikâyelerini topladığı *Tön kızı* (Gece Kızı) yayımlanır. Aynı yıl, *Mehebet kartayamı* (Aşk Yaşlanıyor mu?) adlı uzun hikâyesi yayımlanır.²⁰ *İmenner tamır ceygende* (Meşeler Kök Saldığında) adlı romanı 1985'te basılan Salahov,

¹⁷ İbrahim Salahov, "Hesret Töyénçekleré" (haz. Leyle Ehmediyeva), *Kazan Utları*, Sayı: 5, Kazan 1996, s. 141.

¹⁸ İbrahim Salahov, *Kolima Hikayeleré*, s. 145-147.

¹⁹ Sebbuh Refikov, "Ürlerge Kıyu Atly", *Kazan Utları*, Sayı: 8, Kazan 1971, s. 90.

²⁰ Nuri Arslanov, "İbrahim Salahovka 70 Yeş", *Kazan Utları*, Sayı: 8, Kazan s. 1981, 178.

pek çok deneme, makale ve şiire²¹ de imza atmıştır.

Kazak bozkırlarında doğup büyüyen yazarın, eserlerine bozkır tabiatını, Kazak halkının yaşayış tarzını, örf ve adetlerini yansıtmaması elbette kaçınılmaz olmuştur. Nitekim, yukarıda zikredilen eserlerinin isimlerinde bile, bu yansımaları görmek mümkündür. İ. Salahov'un eserlerinin dokusuna işleyen Kazak cırları, ölenleri, efsaneleri, deyimleri ve atasözleri, onun anlatım tekniğine farklılık katmıştır. Türk kültürünün bu ortak motifleri, Salahov'un eserlerini Kazakistan'a da taşımış, Tataristan'da olduğu kadar Kazak yurdunda da ünlendirmiş ve çok sevdirmiştir. Bir çok yazısı ve şiiri Kazakistan'da yayımlanmış, bu arada şiirlerinden oluşan bir kitap 1961'de Almatı'da *Kükçetav jırları* (Kükçetav Türküleri) adıyla (Kazak şairler S. Aktayev ve G. Jumabayev'in aktarmalarıyla) neşredilmiştir²².

1962 yılında SSCB Yazarlar Birliği'ne kabul edilen Salahov'un asıl şaheseri ise, Kolıma cehennemlerinde geçirdiği yılları anlatan dokümantal-tarihî romanı *Kolıma hikeyeleri*'dir. Eser, ilk olarak *Taygak kiçü* (Kaygan Geçit) adıyla 1988'de *Kazan Utları* dergisinde²³ tefrika hâlinde, 1989'da ise Tataristan Kitap Neşriyatı tarafından kitap hâlinde yayımlanır. 1957'de başlayıp 1981'de bitirdiği bu romanı yazar, tek kelimeyle "trajedi" olarak tarif eder²⁴. Bu roman Salahov'a, Tataristan Cumhuriyeti Abdullah Tukay Devlet ödülünü kazandırmıştır.

* * *

İbrahim Salahov'un 80. yaş jübilesi için *Kazan utları* dergisinde bir yazı kaleme alan kader arkadaşı Ayaz Gıylecev (Kendisi de, karşı devrimcilik suçlamasıyla mahkûm edilip 1950-1955 arasında, Kazakistan çalışma kamplarında türlü işlerde çalıştırılmıştır.), XX. yüzyılın Tatarlar için en trajik asırlardan birisi olduğunu söyler ve Korkunç İvan'ın soy kırımından sağ kalan Tatar neslinin XX. yüzyılda devletin tepesine çıkan Bolşevik rejimle ezilip sıkıştırılarak yok edilmek istendiğini ilâve eder. Ayaz Gıylecev, bu noktada İbrahim Salahov'un *İmenner Tamır Ceygende* ve *Kolıma Hikeyelerine* dikkat çeker ve şunları yazar:

"Tatar, büyük bir millettir. Onun dalları arasında mağrur Kıpçaklardan gelen Mişerler, dünya tarihinde Nogay olarak adlandırılanlar ve tarihte gerekli değerleri verilmeyen şanlı Küçüm Han'ın halefleri Sibir Tatarları var. Henüz, bi-

²¹ Bunlardan bazıları için bk. İbrahim Salahov, "Şigirler", *Kazan Utları*, Sayı: 3, Kazan 1967, s. 89-90; İbrahim Salahov, "Fehreddin biné Miftahetdin", *Kazan Utları*, 8. sayı, Kazan 1968, 124-132.s.; İbrahim Salahov, *Sikeltelê sukmaklar*, Kazan utları, 7. sayı, Kazan 1970, 117-127; İbrahim Salahov, "Tomannarga Tö-réngen Yeşlék Turında", *Kazan Utları*, 12. sayı, Kazan 1990, 140-152.s.

²² Garif Miñnül, "Kükçetav Cırları Kazak Têlênde", *Sovyet Edebiyatı*, 5. sayı, Kazan 1962, 152..s.

²³ İbrahim Salahov, "Taygak Kiçü", *Kazan Utları*, 4. sayı, 1988, 16-75.s.; İbrahim Salahov, "a.g.e.", *Kazan Utları*, 5. sayı, 1988, 3-59.s.; İbrahim Salahov, "a.g.e.", *Kazan Utları*, 6. sayı, 1988, 3-53.s.;

²⁴ Ayaz Gıylecev, "Can avazi": *Kolıma Hikeyelerê*, Kazan 1989, 6.s.,

zim bilmediğimiz ve Rus Kazaklarına mâl edilmeye çalışılan Tatar Kazakları da var. İşte bu Tatar Kazakları arasından İbrahim Salahov, edebiyata ve Tatar dünyasına elçi olarak geldi.”²⁵ Ayaz Gıylecev, Tatar Kazaklarının hayatı, yaşayışları, örf ve âdetleri, askere uğurlama törenleri, saban toyları, dostlukları vb.’nin Salahov’un eserlerinde, son derece realist vak’alar vasıtasıyla işlendiğini söyler.

Yazarın *İmenner Tamur Ceygende* romanına özel bir ilgi gösteren Gıylecev, Çarlık devrini anlatan bu eserin “barışsever ve adil Tatar Kazaklarının çarlık zamanındaki zor, çileli ve ‘çınara denk’ hayatlarını kurtarma yollarını ararken, Bolşeviklerle karşılaşmaları sonucunda başlarına gelenleri” ortaya koyduğunu söyler. Zira Bolşevik idare, bu ‘çınar’ların yurtlarında ebediyen kök salmalarını temin edeceğine, onları inandırır. Gıylecev bu yılları, “Keşke böyle olsaydı. Bu roman, çocuklar gibi safça ümit bağlanan Bolşeviklerin Tatar Kazaklarını felâkete sürüklemesi hakkındadır. Bolşeviklerin yalan vaatlerine, parlak şiarlarına ve Lenin’in ilân ettiği hâkimiyetin işçi-köylü hâkimiyeti olacağına inanarak bu inançları uğruna kurban olan Tatarlara ithaf edilir. Kısacası, Salahov’un bu romanı, Tatarların ulu çınarlar gibi kök salacağı ümidiyle yazılmıştır, zira bu romanda Kolıma hikeyeleri’nden, Magadan, Kolıma ve Karaganda çalışma kamplarından en ufak bir işaret bile yoktur.”²⁶ sözleriyle değerlendirir.

Son olarak, İ. Salahov’un 5 Mayıs 1991’de, kader arkadaşı Ayaz Gıylecev’e yazdığı mektuptan bir bölüm ve şiirlerinden örnekler sunarak, bu büyük yazarı saygıyla anıyoruz.

“Ayaz!

Bak şimdi, sen kendin de zindan ve toplama kamplarının lezzetini tatmış kişisin. Niçin Kazan’da bir hatıra müzesi kurma konusunu gündeme getirmiyorsun? Benim tek başıma bozkırdan haykırışımı kimse duymuyor. Nuri²⁷ gitti, sıra bende. Sağken bu büyük işe büyük faydam olurdu. Ben öldükten sonra, ‘Ah, geç kaldık işte!’ dersiniz. Sen bu işe giriş, başkalarına güven yok.”

İbrahim Salahov

²⁴ Ayaz Gıylecev, “İlçé”, *Kazan Utları*, 8. sayı, Kazan 1991, 169.s.

²⁶ Ayaz Gıylecev, *a.g.e.*, 169.s.

²⁷ Nuri Arslanov: Tatar yazar ve mütercimi.

Min dalanı söyem

*Sin söylyisěñ... maktap diñgéz buyın,
Dulkinnarga koyaş batkanın,
Çinar ağaçları maturlıgın,
Hrizantema çeçek atkanın.*

*Sin söylyisěñ... Anda sfinkslar
Kömés nurlar bélen koyına.
Adım sayın şavlap fontan aga,
Şatlık üzé cirge koyıla.*

*Sin söylyisěñ... Yuk kirekmiy, dustım,
Başka maturlıknı bélem min.
Bügén méne dala diñgézénen
Altın başak bélen kilem min.*

*Kay cirde bar mondıy güzel kiñlék
Kay cirde bar mondıy tigézlék.
Kay cirde bar iken yazmış bélen
Behét bérge kilgen igézlék?!*

*Sin arısañ eger, tukta yulda,
Her yort köte siné kunakka,
Tabak tulı kımız kuyıp alga
Sıy hem hörmet ite bu yakta.*

*Örék töslé péşken bavırsaklar,
Temlé kaymak bélen may gına...*

Ben Bozkırı Severim

Sen söylüyorsun... övüp deniz boyunu,
Dalgalara güneş battığını,
Çınar ağaçlarının güzelliğini,
Krizantemin çiçek açtığını.

Sen söylüyorsun... Orada sfenksler
Gümüş nurlar ile yıkanır.
Her adımda şırıldayıp şadırvan akar,
Neşenin kendisi toprağa dökülür.

Sen söylüyorsun... Hayır, gerekmez
dostum,
Başka güzelliği biliyorum ben.
Bugün işte bozkır denizinden
Altın başak ile geliyorum ben.

Nerede var böyle güzel genişlik
Nerde var böyle düzlük
Nerede var ki yazgı ile
Talihin birlikte geldiği ikizlik?!

Sen yorulsan eğer, dur yolda,
Her çadır bekler seni konukluğa,
Tabak dolu kımız koyup öne
İkram ve hürmet eder bu yanda.

Kayısı gibi pişen bavırsaklar*
Leziz kaymak ile yağ sadece...

* bavırsak (daha çok Kazak mutfağında) küçük parçalar hâlinde doğranan hamurun yağda kızartılmasıyla yapılan bir yemek türü.

*Dombranın moñi çınlaganda
Urın kalmas sağış, kaygıya.
Sin söyliysēñ... yırak maturlıknı,
Üpkeleme dustım, baralmam.
Min dalanı söyem, dala cırın!

Başka cırlar bélen yanalmam.*

Dombranın ezgisi çınladığında
Yer kalmaz keder, kaygıya.
Sen söylüyorsun... uzak güzelliği,
Öfkelenme dostum, gelemem.
Ben bozkırı seviyorum, bozkır
türküsünü!
Başka türküler ile hüznülenemem.

İ. Salahov, 1959

Yulda*

*Yuk, irkelep üstérmedé yazmuş,
Törlé yakka étté, taşladı.
Boz diñgézé buylap çana tartım,
Töyep avır-avır taşlarını.*

Yolda

Hayır, nazlandırarak büyütmedi yazgı,
Türlü yana itti, fırlattı.
Buz denizi boyunca kızak çektim,
Yükleyip ağır ağır taşları.

*Min bozlarga yığılıp helém cıydım,
Kört éçéne çumıp tın aldım.
Barı eniyém cılısın toyıp kına
Ayağıma basıp toraldım...*

Ben buzlara yıkılıp toparlandım,
Kar yığını içine dalıp soluklandım.
Ancak annemin sıcaklığını duyarak
Ayağa kalkabildim...

*Min altını anda taptap yördém,
Almazlarını öydém köreklep.
Lekin...
Tik bér kabım ikmek tabalmıyça
Kan sarkıdı miném yörekte.*

Ben altını orada çiğneyip yürüdüm,
Elmasları yığdım kürek kürek
Lâkin...
Tek bir lokma ekmek bulamadan
Kan sızdı benim yürekte.

*İyélgende cilkem çatnap kite,
Söyel anda - kayış ézleré,*

Eğildiğimde omzum sızlayıverir,
Nasır oradaki kamçı izleri,

* Şairin sürgün yıllarına ithafen yazdığı bir şiiirdir.

*Vagrankalar tarttum min cigélép,
Perforator tottum tézlenép.*

*Bér ayagım taş astında kaldı,
E bér kulım altın astında.
Tik şulay da biréşmedém.
Yazmış!*

*Min tagın da sinéñ karşında.
Küzlerémnen miném yeş ézleme,
Yardem kulı miña kirekmiy!
Böyék yıllar!
Tinmas, şavlı cırlar,
Sézge birem kaynar yörekné.*

Fırınlr çektim at gibi koşulup
Matkap tuttum diz çöküp.

Bir ayağım taş altında kaldı,
Bir elim ise altın altında.
Ama yine de yenilmedim.
Ey Kader!

Ben yine senin karşında.
Gözlerimden benim yaş arama,
Yardım eli bana gerekmez!
Koca yıllar!
Susmaz, billur türküler,
Size veriyorum sıcak yüreği.

İ. Salahov, 1960